

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ І ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

INFLUENCE OF MARTIAL LAW ON LEGAL REGULATION AND FULFILLMENT OF CONTRACTUAL OBLIGATIONS

Ратушняк В.В., адвокат

Адвокатське Бюро Ратушняка Володимира «Лігалконсалтинг»

Ця стаття аналізує вплив воєнного стану на правове регулювання та виконання договірних зобов'язань в Україні, виходячи з умов, визначених законодавством. В умовах воєнного стану, який може бути введений у випадку збройної агресії або безпосередньої загрози нападу, державні органи отримують додаткові повноваження, включно з обмеженнями деяких цивільних свобод та контролем над засобами масової інформації, що необхідно для забезпечення національної безпеки. Стаття розкриває, як такі умови впливають на виконання фінансових зобов'язань, вимагаючи від урядів адаптації економічних стратегій і сприяння ефективнішій взаємодії між державними та приватними секторами. Розглядається документальне підтвердження форс-мажорних обставин згідно зі статтею 617 Цивільного кодексу України та статтею 218 Господарського кодексу України, які вимагають ретельної підготовки та юридичного обґрунтування для звільнення від відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язань.

Стаття також розглядає специфіку форс-мажорних обставин під час воєнного стану, які були класифіковані Торгово-промисловою палатою України у лютому 2022 року. Ці обставини, пов'язані з військовою агресією, зумовлюють необхідність дотримання чіткого регламенту під час вирішення договірних спорів. Особливу увагу заслуговують процедури подання документів, які мають підтверджувати неможливість виконання зобов'язань, зокрема через акти органів влади, метеорологічні звіти чи докази нещасних випадків. Автор підкреслює, що такі заходи потребують докладного юридичного аналізу та чіткого розуміння як з боку бізнесу, так і державних органів.

Особлива увага приділяється судовій практиці та необхідності індивідуального підходу в кожному випадку воєнного стану, що підкреслює складність викликів, які виникають перед юридичними та фінансовими інституціями. Ця стаття вносить важливий вклад у розуміння того, як воєнний стан може змінювати правове поле, впливаючи на договірні зобов'язання на національному та міжнародному рівнях, вимагаючи адаптивних змін в законодавстві та судовій практиці.

Ключові слова: воєнний стан, правове регулювання, договірні зобов'язання, форс-мажор, Торгово-промислова палата, судова практика.

This article analyzes the impact of martial law on legal regulation and the fulfillment of contractual obligations in Ukraine, based on the conditions defined by legislation. Under the conditions of martial law, which can be introduced in the event of armed aggression or an immediate threat of attack, state authorities receive additional powers, including restrictions on certain civil liberties and control over mass media, necessary to ensure national security. The article reveals how such conditions affect the fulfillment of financial obligations, requiring governments to adapt economic strategies and promote more effective interaction between the public and private sectors. Documentary confirmation of force majeure circumstances is considered in accordance with Article 617 of the Civil Code of Ukraine and Article 218 of the Economic Code of Ukraine, which require careful preparation and legal justification for exemption from liability for non-fulfillment or improper fulfillment of obligations.

The article also examines the specifics of force majeure during martial law, which was classified by the Chamber of Commerce and Industry of Ukraine in February 2022. These circumstances, related to military aggression, make it necessary to follow clear regulations during the resolution of contractual disputes. Particular attention should be paid to the procedures for submitting documents that should confirm the impossibility of fulfilling obligations, in particular through acts of authorities, meteorological reports, or evidence of accidents. The author emphasizes that such measures require a detailed legal analysis and a clear understanding from both business and state authorities.

Special attention is paid to judicial practice and the need for an individual approach in each case of martial law, which emphasizes the complexity of the challenges that arise before legal and financial institutions. This article makes an important contribution to understanding how martial law can change the legal field, affecting treaty obligations at the national and international levels, and requiring adaptive changes in legislation and jurisprudence.

Key words: martial law, legal regulation, contractual obligations, force majeure, Chamber of Commerce and Industry, judicial practice.

Постановка проблеми та її актуальність. Введення воєнного стану в Україні, яке може бути застосоване у випадку збройної агресії або безпосередньої загрози нападу, істотно впливає на правове регулювання та виконання договірних зобов'язань. Цей особливий правовий режим передбачає надання державним органам додаткових повноважень, що можуть включати обмеження деяких громадянських свобод та контроль над засобами масової інформації. Такі умови часто призводять до значних економічних складнощів, що ускладнюють виконання договірних зобов'язань, як на національному, так і на міжнародному рівнях. Національне законодавство і міжнародні угоди вимагають від держави забезпечувати дотримання зобов'язань відповідно до принципів міжнародного гуманітарного права, навіть під час воєнних дій. Визначення та адекватне реагування на форс-мажорні обставини, пов'язані з воєнним станом, вимагає чіткої судової практики та спеціалізованого законодавства, що може забезпечити збалансоване вирішення конфліктів між зобов'язаннями сторін договорів та необхідністю відповіді на національні безпекові виклики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення впливу воєнного стану на договірні зобов'язання в Україні значно поглиблене завдяки дослідженням таких науковців як Макаренко О.Ю., Макаренко Н.А. та Резніченко С.В., які аналізували форс-мажорні обставини у контексті збройного конфлікту та правовій природі договірних зобов'язань під час воєнного стану.

Метою статті є дослідження впливу воєнного стану на правове регулювання та виконання договірних зобов'язань в Україні.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан визначається як особливий правовий режим, який може бути введений в Україні або в окремих її регіонах у випадку збройної агресії чи безпосередньої загрози нападу, що ставить під загрозу незалежність або територіальну цілісність країни [2]. Цей режим передбачає надання державним органам додаткових повноважень для відвернення загрози, відсічі агресії та забезпечення національної безпеки. Відповідно до статей 6 та 7 цього ж закону, під час воєнного стану державні органи отримують право встановлювати контроль над засобами масової

інформації, обмежувати право громадян на мирні зібрання, а також вживати інші заходи, необхідні для забезпечення обороноздатності та безпеки країни.

Воєнні дії зазвичай призводять до значних економічних складнощів, що впливає на здатність держав виконувати фінансові зобов'язання за договорами. Ці труднощі можуть вимагати від урядів адаптувати їхні економічні стратегії та забезпечити ефективнішу взаємодію між державними та приватними секторами.

Хоча воєнний стан передбачає обмеження певних прав та свобод, стаття 8 закону зазначає, що ці обмеження мають бути пропорційними загрозам, з якими стикається країна, і не можуть стосуватися основних прав, таких як право на життя, заборона катування, та інші фундаментальні права, які не можуть бути обмежені.

Рішення про введення воєнного стану приймається Верховною Радою України за поданням Президента, який діє в якості головнокомандувача збройних сил. Воєнний стан вводиться на визначений термін, який може бути продовжений в разі необхідності. Також передбачено процедуру скасування воєнного стану, яка також відбувається за рішенням Верховної Ради.

Згідно зі ст. 14 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», дія воєнного стану може призвести до введення спеціальних правил у сфері господарської діяльності, що включає можливість зміни або припинення виконання договірних зобов'язань під впливом форс-мажорних обставин [2]. Цивільний кодекс України у ст. 617 [3] та ст. 218 Господарського кодексу України [4] вказує, що наявність форс-мажорних обставин необхідно доводити через документальне підтвердження, що стає підставою для звільнення від відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язань.

Необхідно також підкреслити, що з моменту запровадження в Україні правового режиму воєнного стану, Торгово-промислова палата України (далі – ТПП) у лютому 2022 року опублікувала лист № 2024/2.0-7.1 [8]. У даному документі ТПП класифікувала військову агресію російської федерації проти України як форс-мажорні обставини для всіх фізичних і юридичних осіб, які мають договірні зобов'язання. Втім, цей лист не автоматично знімає відповідальність за невиконання договірних умов у всіх ситуаціях. Існує певний регламент, якому необхідно слідувати: зокрема, суб'єкт господарювання має подати заяву з вказівкою конкретних факторів, які перешкодили виконанню договору, сплатити збір та надати відповідні докази. Серед можливих доказів можуть бути офіційні акти владних структур та їхніх відділень, метеорологічні умови, звіти або акти від експертів та спеціалістів про нещасні випадки, такі як пожежі чи вибухи. Для кожного договору формується окрема заява. Опісля ретельного розгляду всієї наданої інформації та документації ТПП ухвалює рішення про видачу або відмову у видачі сертифіката, що засвідчує наявність форс-мажорних обставин.

Як вказує Макаренко «за форс-мажорних обставин, які виникли через воєнний стан та війну, доведення потреби: – факт непередбачуваності воєнних дій та військової агресії, тобто під час укладання договору сторони не могли передбачити виникнення таких обставин; – факт неминучості, тобто в момент збройного нападу рф неможливо було уникнути введення воєнного стану; – те, що обставини, які виникли внаслідок воєнних дій, знаходяться за межами впливу сторін зобов'язання та не залежить від них, почалися не з їх волі та не можуть завершитися за бажанням сторін; – причинно-наслідковий зв'язок між обставинами форс-мажору та неможливістю об'єктивно виконувати зобов'язання» [6, с. 37].

Міжнародні договори, зокрема Женевські конвенції, також містять положення про зобов'язання країн під час військових конфліктів. Ці документи закликають до дотримання міжнародного гуманітарного права навіть

у разі воєнного стану, що має враховуватися при виконанні договірних зобов'язань між країнами (Женевська конвенція, ст. 3).

Наслідки невиконання договірних зобов'язань під час воєнного стану в Україні охоплюють значні зміни у правовій регуляції, особливо в контексті фінансових договорів, які включають кредитування та іпотечні угоди. Законодавство передбачає зміни, спрямовані на захист позичальників та споживачів в умовах воєнного стану, які звільняють їх від певних видів відповідальності у випадку прострочення виконання зобов'язань згідно з доповненням, внесеним до Закону України «Про споживче кредитування» пунктом 6 Закону № 2120-IX, у період дії воєнного або надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його завершення, у разі прострочення виконання грошових зобов'язань за кредитними договорами, позичальник звільняється від відповідальності за несплату штрафів, пені та інших неустойок, які нараховані за період з 24 лютого 2022 року [7]. Ці санкції не тільки не нараховуються нові, але й вже існуючі платежі підлягають списанню.

Крім того, відповідно до цього ж закону, споживачі також звільняються від відповідальності за прострочення за умовами договору про споживчий кредит, зокрема, забороняється підвищення процентної ставки за користування кредитом на підставі інших причин, ніж ті, що передбачені частиною четвертою статті 1056-1 Цивільного кодексу України.

Також доповнення до Закону України «Про іпотеку» пунктом 5 Закону № 2120-IX зупиняє дію окремих положень цього закону у частині реалізації права іпотекодержателя на продаж іпотечного майна, виселення мешканців і реалізації предмета іпотеки на електронних торгах [7].

Щодо інших договірних зобов'язань, сторонам необхідно довести, що невиконання було спричинено воєнними діями або іншими обставинами непереборної сили, згідно зі статтею 617 Цивільного кодексу України, а також частиною 2 статті 14 Закону України «Про торгово-промислову палату в Україні» [8], де військові дії визнаються форс-мажорними обставинами, які об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань.

Судова практика в Україні підтверджує, що форс-мажорні обставини не лише мають бути доведені, але й повинні безпосередньо впливати на можливість виконання договору. Наприклад, Постанова Верховного Суду у справі № 912/3323/20 від 21.07.2021 зазначає, що форс-мажорні обставини повинні бути не тільки надзвичайними та невідворотними, але й такими, що об'єктивно унеможливають виконання договірних зобов'язань [9]. Це підкреслює, що мережа наслідків воєнного стану може варіюватися, залежно від конкретних умов договору та обставин справи.

Сертифікати Торгово-промислової палати України, які визначають форс-мажорні обставини, не вважаються беззаперечним доказом наявності форс-мажору (постанова ВС від 25.11.2021 у справі № 905/55/21) [10]. Це підкреслює важливість збалансованого та індивідуального підходу до кожного випадку, де суди повинні враховувати всі докази та обставини.

Економічні наслідки воєнного стану можуть суттєво вплинути на здатність держави виконувати та вести фінансові зобов'язання. В таких умовах форс-мажор визначається не тільки як причина неможливості виконання зобов'язань, а й як засіб захисту прав сторін (постанова ВС від 07.06.2023 у справі № 906/540/22) [11].

Важливим аспектом є захист прав сторін у договірних відносинах. Суди підкреслюють необхідність забезпечення взаємного виконання зобов'язань, навіть у складних умовах. Наприклад, у постанові ВС від 13.09.2023 у справі № 910/7679/22 зазначено, що сторона, яка вказує на форс-мажор, повинна довести його вплив на неможливість виконання зобов'язань [12].

Отже, судова практика щодо впливу воєнного стану на договірні зобов'язання в Україні вимагає від сторін договору активної участі у доведенні обставин, що вплинули на їх зобов'язання, та критичного аналізу наявних доказів. Суди підкреслюють необхідність захисту прав і інтересів усіх учасників договірних відносин, враховуючи складність і непередбачуваність умов, що виникають внаслідок воєнного стану. Це сприяє формуванню змагального та справедливого процесу, який враховує всі аспекти конкретних справ.

На думку С. Резніченко, «важливо враховувати, що в умовах воєнного стану прозорість, ефективна комунікація та гуманітарні винятки стають ще більш важливими. Розвиток міжнародних механізмів взаємодії та оперативна взаємодія між державами можуть значно полегшити розв'язання проблем та збереження важливих договірних відносин. Отже, для поліпшення системи виконання договірних зобов'язань під час воєнного стану необхідний комплексний підхід, який охоплює правові, дипломатичні та гуманітарні аспекти. Лише такий підхід може забезпечити стійке функціонування системи умов, коли вона переживає найбільші випробування і потребує максимальної уваги й обережності» [13, с. 210].

Для зміцнення правової впевненості в період воєнного стану важливо розробити спеціальні законодавчі акти, що регулюватимуть виконання договірних зобов'язань в умовах воєнного стану. Це включає створення чітких механізмів для визначення і документування форс-мажорних обставин, а також розробку процедур, які дозволяють швидко адаптувати або призупинити договірні зобов'язання за змінених обставин.

Висновки. Введення воєнного стану в Україні суттєво впливає на правове регулювання та виконання договірних зобов'язань, що зумовлено наданням державним органам розширених повноважень для реагування на військові загрози. Це створює складнощі для виконання фінансових зобов'язань та потребує адаптації економічних стратегій. Згідно із законодавством, форс-мажорні обставини, що виникають під час воєнного стану, вимагають документального підтвердження для звільнення від відповідальності за невиконання зобов'язань, а судова практика підкреслює необхідність індивідуального підходу до кожного випадку для забезпечення виконання договорів в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/conv#Text> (дата звернення 16.06.2024).
2. Про правовий режим воєнного стану Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 16.06.2024).
3. Цивільний кодекс України Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 16.06.2024).
4. Господарський кодекс України Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 16.06.2024).
5. Торгово-промислова палата України: Лист від 28.02.2022 р. № 2024/2.0-7.1. URL: <https://ucco.org.ua/uploads/files/621c5a543cda9382669631.pdf>
6. Макаренко О.Ю., Макаренко Н.А. Форс-мажорні обставини: виконання договірних зобов'язань у період збройної агресії російської федерації на території України. Правовий часопис Донбасу. 2022. № 2(79). С. 32–39.
7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення 16.06.2024).
8. Про торгово-промислові палати в Україні Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 16.06.2024).
9. Постанова від 21.07.2021 № 912/3323/20 Верховний Суд. Касаційний господарський суд. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/99277353> (дата звернення 16.06.2024).
10. Постанова від 25.11.2021 № 905/55/21 Верховний Суд. Касаційний господарський суд. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/101592210> (дата звернення 16.06.2024).
11. Постанова від 07.06.2023 № 906/540/22 Верховний Суд. Касаційний господарський суд. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/111972413?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03 (дата звернення 16.06.2024).
12. Постанова від 13.09.2023 № 910/7679/22 Верховний Суд. Касаційний господарський суд. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/114928509?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01&_ga=2.84038493.53913060.1710145516-697661413.1710145516 (дата звернення 16.06.2024).
13. Резніченко С.В. Правова природа договірних зобов'язань в умовах воєнного стан. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 208–210. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2024/50.pdf (дата звернення 16.06.2024).